

וַאֲדַבְרָה אוֹלִי יִמְצְאוֹן שֵׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה
 לא אִם-אֶמְצָא שֵׁם שְׁלֹשִׁים: וַיֹּאמֶר הִנֵּה-נָא הוֹאֲלֹתִי
 לְדַבֵּר אֶל-אֲדֹנִי אוֹלִי יִמְצְאוֹן שֵׁם עֲשָׂרִים וַיֹּאמֶר
 לב לֹא אֲשַׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרִים: וַיֹּאמֶר אֶל-נָא יַחַד
 לֵאדֹנִי וַאֲדַבְרָה אֶךְ-הַפֶּעַם אוֹלִי יִמְצְאוֹן שֵׁם עֲשָׂרָה
 וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה: וַיֵּלֶךְ יְהוֹה
 לג כַּאֲשֶׁר כָּלָה לְדַבֵּר אֶל-אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְמוֹ:
 שלישי יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעָרֵב וְלוֹט יֹשֵׁב בַּשַּׁעַר-
 סֹדֶם וַיֵּרְא-לוֹט וַיִּקַּם לִקְרֹאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אֲפָיִם אֲרֻצָּה:

רש"י

יָבִילוּ שְׁנֵים מֵהֶם אוֹ עֶשְׂרֵה יָבִילוּ אֶחָד מֵהֶם: (לא) הוֹאֲלֹתִי. רָצִיתִי, כְּמוֹ וַיּוֹאֵל מֹשֶׁה (שְׁמוֹת ז
 כא): (לב) אוֹלִי יִמְצְאוֹן שֵׁם עֶשְׂרֵה. עַל הַפְּסוּט לֹא נִקַּשׁ אֶמֶר דּוֹר הַמִּבּוֹל הָיוּ שְׁמֹנֶה נֹחַ וְנִינוּ
 וְנִשְׁיָהֶם וְלֹא הִצִּילוּ עַל דּוֹרָם, וְעַל תַּשְׁעָה עַל יְדֵי צִרוּף כְּבֵד נִקַּשׁ וְלֹא מָלָא: (לג) וַיֵּלֶךְ ה' וְגו'. כִּיּוֹן

מקורות

[לא]

רציתי כמו ויואל משה — 88

בדור המבול שמונה ולא נתלה לעולם בזכותן.

(בראשית רבה מט יג) 89

[לב]

על המחות לא בקש — ויאמר אל נא יחר לה' אולי
ימצאון שם עשרה... ד"א למה עשרה, כבר נשתייר

על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא — 90

שבעקבות הבר' שכן גם לדבריו אין בעשרה כדי הצלה אלא לעיר אחת, אך לפי יוב"ע א"א ביקש שבנוסף להצלת
 הערים בדין בזכות קיומם של עשרה עבורם תנצלנה גם האחרות ברחמים — דבר שעליו חלוק רש"י. כמו"כ, לא הוזכר
 בחיוב"ע ענין צירוף הקב"ה למנין עשרה, ופירש בקשת ארבעים וחמשה בתחילה מוסברת על ידו ביתודה של עיר צוער
 שעונותיה מועטין לפיכך ביקש בעבורה שתניצל בדין ע"י חצי המנין הראוי להצלה ולא חזר לבקש על שלשים וחמשה
 וכו' מפני שאין בהם עדיפות להצלה בדין על פני השלשים כדעת רש"י, ומשום רחמים ביקש אפילו בהעדר כל העשרה
 כנ"ל). יצוין עוד לב"ר מט כח: "אולי ימצאון שם עשרה, ולמה עשרה, כדי כניסה לכולם" — לכאורה פירושו: כדי
 כניסה — כניסה, שהוא מנין, לכולם — להצלת כל הערים, וכן פירש מת"כ שם. לפי"ז נוקט כאן ב"ר שלא כאמור
 ברש"י, אך יפ"ת מבאר כי לפירוש רש"י י"ל בכוונת ב"ר שבהיות עשרה יש כדי כניסה — כדי התכנסות והתאספות
 לכולם — לצדיקים: שכן לדעת רש"י הרי צריך לומר שיאסוף הקב"ה העשרה צדיקים לאותה עיר אחת שתניצל. עוד
 בב"ר שם: "רבי יהודה ב"ר סימון ורבי חנין בשם רבי יוחנן, כאן עשרה ובירושלים אפילו אחת הה"ד (ירמיה ה א)
 שוטטו בחוצות ירושלים (ע"פ המשך הכתוב: וראו אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה)... — מכאן הביא
 יפ"ת שם סייעתא לדעת רש"י שאין העשרה מצילים אלא על עיר אחת שכן לפירוש הרמב"ן שהעשרה מצילים על כל
 החמש נמצא שלערי סדום די בשנים לעיר והיה צ"ל כאן שנים ובירושלים אפילו אחת, (ויש לדחות לפי דרך הרמב"ן).

אונקלוס

לא תלתין ואמר לא אעפיד גמירא אם אשכח תמן תלתין: ואמר הא כען
 אסגיתי למלא קרם יי מא אם ישתכחון תמן עשרין ואמר לא איחפיל
 לב בדיל עשרין: ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואימליל ברם זימנא הדא מא
 לג אם ישתכחון תמן עשרה ואמר לא איחפיל בדיל עשרה: ואסתלק יקרא
 יט א דיי פד שיצי למלא עם אברהם ואברהם תב לאתריה: ועלו תרין מלאכיא
 לסדום ברמשא ולוט יתיב בתרעא דסדום ונחא לוט וקם לקדמיתהון וסגיד

רש"י

שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור
 מקטרג, לפיכך וינאו שני המלאכים סדומה להשחית: (א) ויבאו שני. והשלישי שנא לנשר
 את שרה, כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: המלאכים. ולהלן (בראשית יח ב) קראם אנשים,
 כשהימה שכינה עמהן קראם אנשים. דבר אשר אלל אברהם שכתו גדול והיו המלאכים מדירין אללו

מקורות

[לג]

ולהלן קראם אנשים – ויבאו שני המלאכים
 סדומה, הכא את אמר מלאכים, ולהלן קורא אותן
 אנשים, אלא להלן שהיתה שכינה על גביהן קראם
 אנשים, כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו
 מלאכות. (בראשית רבה נ ב)

אצל אברהם שכחו גדול וחיו המלאכים תדירין
 אצלו – אמר רבי תנחומא א"ר לוי, אברהם שהיה
 כחו יפה נדמו לו בדמות אנשים, אבל לוט על ידי
 שהיה כוחו רע נדמו לו בדמות מלאכים.
 (בראשית רבה נ ב)

להלן קרא אותן אנשים, וכאן קרא אותן מלאכים,
 אלא אמר ר' אלכסנדר, אצל אברהם היו אנשים
 שהיו המלאכים מצויין בביתו של אברהם, שנאמר
 (משלי לא כז) צופיה הליכות ביתה, שהיו הולכי
 ביתו של אברהם מלאכים, ועל ידי שהיה מצוי
 במלאכים נדמו לו בדמות אנשים, אבל לוט שהיה
 הדיוט, נראו לו מלאכים, שנאמר ויבאו שני
 המלאכים סדומה. (תנחומא וירא כ)²

ביון שנשתתק הסניגור... לפיכך ויבאו שני
 המלאכים – וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם.
 הדיין הזה כל זמן שהסניגור מלמד הוא ממתיק,
 נשתתק הסניגור עמד לו הדיין, כך וילך ה' כאשר
 כלה לדבר אל אברהם, הסניגור הזה כל זמן שהדיין
 מסביר לו פנים הוא מלמד, עמד לו הדיין נשתתק
 הסניגור, כך וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם.
 וכתוב ואברהם שב למקומו, הקטיגור הזה כל זמן
 שהסניגור מלמד, והדיין מסביר לו פנים, ממתיק,
 עמד לו הדיין, נשתתק הסניגור והמקטרג הולך
 לעשות שליחותו. כך וילך ה' וכתוב ויבאו שני
 המלאכים סדומה בערב. (בראשית רבה מט יד)⁹

[א]

והשלישי שבא לבשר – ויבאו שני המלאכים
 סדומה בערב, והשלישי היכן הלך, לא כך כתיב
 ישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים, אלא בא
 ללמדך ששלשתן בשלש שליחויות נשתלחו, האחד
 בא לבשר את שרה ואמר לה שוב אשוב אליך כעת
 חיה והנה בן לשרה אשתך עשה שליחותו ונסתלק.
 (תנחומא וירא ח)¹

שכהשואה זו שכין ירושלים לסדום כולל את כל ערי סדום כאחת. (88) ראה בהרחבה בהערות "אור לישרים"
 לתוספת רש"י הערה קי (מובא בסוף הספר). (89) עיין גז"ש ח"א עמ' 42 מילמדנו. (90) ראה לעיל הערה 87
 ביאור כונת רש"י. בדפוס אלקבץ: (בתחילת הריכוז) ולמה עשרה היה ספור על לוט ואשתו וארבע בנוחיו וארבעה
 חתניו – כב"ר שם. (91) ראה אדר"ג פליז, תנחומא ח, תצ"י טז.

(1) ראה בראשית רבה נ ב, ובדפוס"ר: השלישי לא נשתלח אלא לבשר את שרה עשה שליחותו והלך לו, ובדפוס אלקבץ:
 שלש באו אחד להשחית את סדום ואחד להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות לאברהם, אבל השלישי בא לבשר את
 שרה וכיון שעשה שליחותו נסתלק לו. וראה רש"י ומקורות לעיל יח ב. (2) בפ"י ב"ר המיוחס לרש"י מביא דברי
 התנחומא כפירוש לדברי הכ"ר – שכחו היפה של אברהם הוא בתדירות המלאכים אצלו. אולם, לפי פירוש מהר"ר
 ועזר, נראה ש"כתו יפה" הוא מעלה בפני עצמה, וייתכן, שכן היא גם כונת רש"י, וראה מנח"י. ברא"ם כאן כתב,

ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא אֲדֹנִי סוּרוּ נָא אֶל-בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ
וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וְהִלַּכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ
ג לֹא כִי בִרְחוּב נָלִין: וַיַּפְצֵר-בָּם מְאֹד וַיִּסְרוּ אֵלָיו
וַיָּבֹאוּ אֶל-בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמִצּוֹת אָפֶה
ד וַיֹּאכְלוּ: טָרֶם יִשְׁכְּבוּ וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סָדֶם נִסְבּוּ

רש"י

כאנשים, קראם אנשים, ואכל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחזרון לסדום, אלא מלאכי רחמים היו וממתינין שמה יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום. ישנ כתיב, אותו היום מנוהו שופט עליהם: וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד לחזר על האורחים: (ב) הנה נא אדוני. הנה נא אחס אדונים לי אחר שעברתם עלי. דבר אחר נריכים אחס לחת לב על הרשעים הללו שלא יכירו ככם, וזו היא ענה נכונה: סורו נא. עקמו את הדרכך לנתי דרך

מקורות

מבית אברהם למד — ולוט יושב בשער סדום (וגו') שלמד ממעשיו של אברהם, מה כתיב כאן באברהם (לעיל יח ב), וירא וירץ לקראתם פתח האהל, אמר שלמה (משלי כב ו) חנוך לנער על פי דרכו, על ידי שגדל לוט בביתו של אברהם תפש מדותיו. וישתחו אפים ארצה, כשם שעשה אברהם הכניסם לתוך ביתו.
(תנחומא ישן וירא טו)

[ב]

הנה נא אתם אדונים לי — 6

עקמו את הדרך — ויאמר הנה נא אדוני, רבי יוחנן ורבי הונא... רבי הונא אמר, עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי. (בראשית רבה נ ד)

וכי כל כך שהו המלאכים — ויבאו שני המלאכים סדומה בערב וגו' והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק (יחזקאל א יג) א"ר אייבו רצות אין כתיב כאן אלא רצוא רצין לעשות שליחותן, כמראה הבזק, ר"י בשם רבי סימון בשם רבי לוי בר פרטא כזה שהוא כוזק גפת בכירה, רבי חייא בר אבא אמר, כרוחא לויקא, רבנן אמרי, כויקא לעגנא, נפטרים מאברהם בשש שעות ובאין סדומה בערב, אלא מלאכי רחמים היו והיו ממתינים וסבורים שמה ימצא להם זכות וכיון שלא מצא להם זכות ויבואו שני המלאכים סדומה בערב.
(בראשית רבה נ א)

ישב כתיב — ולוט יושב, ישב כתיב, אותו היום מינוהו ארכי דיינים.
(בראשית רבה נ ג)

ש"רש"י אין השינוי בין מלאכים לאנשים אלא במקרא, שאצל אברהם קראן אנשים ואצל לוט מלאכים. ולא כמבואר במדרשים הנ"ל, שההבדל הוא בראיית אברהם ולוט עצמן שלאברהם "נדמו לו כאנשים" ולוט "נראו לו מלאכים". וראה יפ"ת ורש"י ומקורות לעיל יח א. (3) ראה תנחומא ישן כא: "בשש שעות נפטרו... והיו ממתינים שמה ילמד אברהם זכות על ידן שלא תהפוך לפיכך המתינו עד הערב". (4) ראה מדרש חסרות ויתירות (כב"מ ח"ב עמ' רלז): "ישב כתיב, חסר וי"ו, אותו היום מנוהו ראש לדיינים". בדפוס, אלקבץ וברא"ם כאן הגירסא "מינוהו שופט על השופטים", וגירסא זו מתאימה לדברי הב"ר "ארכי דיינים" והמחז"י הנ"ל. לגירסא שלפנינו "מינוהו שופט" — ראה תנ"י כא: "ולוט יושב בשער סדום, ישב כתיב, חמשה דיינים היו בסדום, ולוט רע מכולם והושיבוהו ביניהם". והשוה ב"ר מח ז, נח ז, ורש"י ומקורות לעיל יח א, להלן כג. (5) ראה פדר"א פכ"ה, ובב"ר נ ד נדרש כן על פסוק ג להלן: "ויעש להם משתה, בביתו של אברהם אבינו היה שהיה מקבל את העוברים ושבים". ובתנחומא יא על פסוק ב: "ויאמר הנה נא אדוני סורו נא אל בית עבדכם, מתלא אמר קרב לגבי דהינא ואידהן, ולפי שנתחבר לוט לאברהם למד הכנסת אורחין". אמנם בילמדנו, לקוטים מתוך כ"י ילקוט ת"ת (כב"מ ח"א עמ' קנד) מובאים דברי התנחומא על הפסוק שלנו. (6) ראה רש"י ומקורות לעיל יב יא. (7) ראה זוהר ח"א קו ב. בדפוסים מצויים ובכול"א נוסף כאן דיבור: ולינו ורחצו רגליכם, וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך רוחץ, ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה רחצו רגליכם,

אונקלוס

ב על אפואי על ארעא: ואמר בבבועי כען רבוני זורו כען לבית עבדכון וביתו
ואסחו ריגליכון ותקדמו ותהכון לארחכון ואמרו לא אילהן ברחובא נבית:
ג ואתקיף בהון לחדא וזרו לותיה ועלו לביתיה ועבד להון משתא ופטיר אפה
ד להון ואכלו: עד לא שכיבו ואינשי קרתא אינשי סדום אקיפו על ביתא

רש"י

עקלמון שלא יכירו שאתם נכנסים שם, לכך נאמר סורו. צראשית רבה: ויאמרו לא. לאצרהם אמרו
(צראשית יח ה) כן תעשה, מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול: כי ברחוב גלין. הרי כי
משמש בלשון אלא, שאמרו לא נסור אל ביתך אלא צרונה של עיר גלין: (ג) ויסורו אליו. עקמו
את הדרך ללד ציתו: ומצות אפה. פסח היה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך
נדרש צראשית רבה, טרם ישכבו ואנשי העיר היו צפיהם של מלאכים, שהיו שואלים ללוט מה טיבם
ומעשיהם והוא אומר להם רוצם רשעים, עודם מדברים בהם ואנשי העיר וגו', ופשוטו של מקרא
ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הצית, על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום, כמו שאמר הכתוב

מקורות

לאברהם אמרו כן תעשה — ויאמרו לא, מכאן
אמרו חכמים, שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול
שבאברהם כתיב ואקחה פת לחם וסעדו לבכם
ויאמרו כן תעשה, אבל בלוט כתיב ויפצר בם מאד
ויסורו אליו. (תנחומא וירא יא)⁸

הרי כי משמש בלשון אלא — ואמרו לא אילהן
ברחובא נבית. (תרגום אונקלוס)⁹

[ג]

עקמו את הדרך — ויסורו אליו ויבאו אל ביתו, הדא

ופשוטו של מקרא —¹³

אלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה
שכאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שכאו עכשיו, לפיכך אמר
לינו תחלה ואח"כ רחצו. ומקורו בבראשית רבה שם: "אל בית עבדכם ולינו ורחצו, אברהם מקדים רחיצה ללינה, ולוט
מקדים לינה לרחיצה... ויש אומרים אף זה עשה כשורה כדי שיצאו ויראו אבק על רגליהם שלא יאמרו, היכן לנו". וראה
כלה רבתי פ"ו, וברש"י ומקורות לעיל יח ד. (8) ראה פסחים פו ב, ב"מ פז א. ושם נדרש מהפסוק דלהלן "ויפצר
בם מאד", ראה ח"א מהרש"א ב"מ שם. וכדברי רש"י שהלימוד הוא מהפסוק דידן "ויאמרו לא" (וכתחילת דברי
התנחומא) הוא גם בב"ר ג ד: "ויאמרו לא כי ברחוב גלין, ממאנין בקטן ואין ממאנין בגדול". (9) ראה ר"ה ג א:
"דאמר ר"ל כי משמש בדי' לשונות, אי דילמא אלא דהא", וראה רש"י ומקורות לעיל יח טו, ועיין תיוב"ע. (10) ראה
רש"י ומקורות בפסוק הקודם ד"ה עקמו. (11) בבראשית רבה ג יב: "לפי שהיו סדומים מהם עובדים לחמה ומהם
עובדים ללבנה... נקם מהם בששה עשר בניסן. בשעה שהחמה ולבנה עומדים בקיע". ובסע"ד פ"ה: "בט"ו בניסן באו
המלאכים אצל אברהם". ראה רש"י ומקורות לעיל יח י, וש"נ כל המקורות שבשורת המלאכים היתה בפסח, והרי בו
בערב באו המלאכים סדמה (ראה לעיל יט א). אכן, מקור מפורש בדברי חז"ל הקושר את אפיית המצות של לוט לפסח,
מצאנו רק בדרשת אבן שועיב (קראקא של"ג, ד"צ ירושלים תשכ"ט) שמביא חז"ל: "ויבואו שני המלאכים סדומה
בערב, ורו"ל אמרו בערב הידוע שהיה ערב פסח דכתיב ומצות אפה ויאכלו". ואפשר, שמקור דברי רש"י בפיוט של
ר"א הקליר (לשחרית של פסח, ובהגדה ש"פ נוסח אשכנז) "ואמרתם זבח פסח": "זעמו סדומים ולהטו באש, פסח,
חלץ לוט מהם ומצות אפה בקץ פסח". ובתוס' ר"ה יא א ד"ה אלא: "ורבי מאיר שלח ציבור יסד במעריב של פסח
ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח". (12) ראה ביאור הרש"ש שם. (13) השווה בב"ר מא ז: "ר"מ אומר אין לך

ה על־הַבֵּית מִנְעַר וְעַד־זֶקֶן כָּל־הָעָם מִקְצָה: וַיִּקְרְאוּ
 אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֵיךְ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ
 ו הַלַּיְלָה הוֹצִיאָם אֵלֵינוּ וְנִדְעָה אֹתָם: וַיֵּצֵא אֱלֹהִים לֹט
 ז הַפֶּתַח וְהַדֹּלֶת סָגַר אַחֲרָיו: וַיֹּאמֶר אֶל־נָא אַחִי
 ח תִּרְעוּ: הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ
 אוֹצִיאָה־נָא אֶתְהֶן אֵלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם
 ט רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אֶל־תַּעֲשׂוּ דְבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ
 בַּצֵּל קִרְתִּי: וַיֹּאמְרוּ וְגִשְׁהֶלָּאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־
 י לַגּוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפֹט עֵתָּה נָרַע לָךְ מֵהֶם וַיַּפְצְרוּ
 בְּאִישׁ בְּלוֹט מֵאֹד וַיִּגְשׂוּ לְשֹׁבַר הַדֹּלֶת: וַיִּשְׁלְחוּ

רש"י

ואנשי סדום רעים וחטאים (בראשית יג). כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה, שאין אחד מוחה בידם שאפילו נדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה אותם. במשכנ זכור כמו אשר לא ידעו איש (בראשית יט ט): (ח) האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר

מקורות

ש אין אחד מוחה בידם — ואנשי העיר אנשי סדום [ח] נסבו על הבית, אין אחד מהם מעכב. כמו האלה — לגבריא האילין. (תרגום אתקלוס)¹⁷ (בראשית רבה ג ה)¹⁴

כי הטובה הזאת תעשו לכבודי — ¹⁸

שאפילו צדיק אחד אין בהם — ¹⁵

[ה] קרב להלאה — קריב להלא. (תרגום אתקלוס)¹⁹ [ח] במשכנ זכור — הוציאם אלינו ונדעה אותם, לתשמיש. (בראשית רבה נה ה)¹⁶ לדבר נזיפה הוא — ר' יוסי אומר, אין לשון ויגש

בכרכים רע כסדום, כשאדם רע קורין אותו סדומי". וראה תוספתא שבת פ"ח. (14) עיין יפה תואר. (15) בתנחומא ו: "ובמוסדם יחתום (איוב לג טז) אלו הם הסדומים, כיון שלא מצא בהן צדיק חתם גזר דינם". ובוהר ח"א קה: "... מאי אשר ישב בהן לוט הא אחמר אבל בגין דכולהו חייבין ולא אשתכח (בינייהו) מכלהו דאית ליה מירי דזכו בר לוט...". ובאדר"נ פל"ז: "כיוצא בו באברהם אבינו אמר לו הקב"ה אם אמצא בסדום חמישים צדיקים וגשאתי לכל המקום בעבורם, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאילו היו מצויים בסדום ג' או ה' צדיקים לא גרם בה עון". ועי' שכל טוב לעיל יח לב. (16) ראה שם כו ה, נ ז, ויק"ר כג ט, במ"ר כ כב, תנחומא בלק יז, תצ"י וירא כב, פדר"א פכ"ה, תיוב"ע כאן ולהלן פסוק ז. ועי' רא"ם וגו"א. (17) ראה תיוב"ע, ועי' ב"ר נז. (18) עי' רש"י

אונקלוס

ה מעיליקא ועד קבא כל עמא מסופיה: וקרו ללוט ואמרו ליה אן גבריא
ו דאתו לותד בליליא אפיקינון לותנא ונידע יתהון: ונפק לותהון לוט לתרעא
ח ודשא אחד בתרוהי: ואמר בבכו קען אחי לא תבאשון: הא קען לי תרתין
בגן דלא ידעינן גבר אפיק קען יתהין לותכון ועיבידו להין בדתקין בעיניכון
לחוד לגבריא האילין לא תעבדון מדעס ארי על פן עלו בטלל שריתי:
ט ואמרו קריב להלא ואמרו חד אתא לאיתותבא והא דאין דינא קען נבאיש
י לך מדילהון ואתקיפו בגברא בלוט לחדא וקריבו למתבר דשא: ואשיטו

רש"י

כלו כלל קורמי תרגום בטלל שריתי תרגום של קורה שריחא: (ט) גש הלאה. קרב להלאה כלומר
המקרב לנדידן והתרחק ממנו וכן כל הלאה שנמקרא לשון רחוק כמו וזה הלאה (במדבר י"ז), הנה
החזי ממך והלאה (שמואל א' כ' כב), גש הלאה המשך להלן כלשון לע"ז טריט"י דנו"ש לדבר נזיפה
הוא לומר אין אנו חוששין לך, ודומה לו קרוב אליך אל תגש צי (ישעיה ס"ה ה) וכן גשה לי ואשנה (שם
מט כ) המשך לנדידן בעצורי ואשכ אלנך, אחה מליך על האורחין איך מלאך לבך, על שאמר להם על
הבנות אמרו לו גשה הלאה לשון נחת ועל שאתה מליך על האורחים: האחד בא לגור. אדם נכרי

מקורות

(להלן מד יח) אלא לשון נזיפה, היך מה דאת אמר
ויאמרו גש הלאה. (בראשית רבה ע"ג ז)¹⁹

אתה מליך על האורחין —²¹

(תנא דבי אליהו פל"א)²²

ומקורות לעיל יח ה, גו"א ולבוש. (19) וכי"ה בתויב"ש. ובב"ר ז' ז': "ויאמרו גש הלאה קרב להלן (להלן). מהר"ח
ח"א". (20) מהדורות ת"א. לפנינו בב"ר ליתא, אולם כן הוא בילקו"ש קנ, ובכ"י ילקוט ח"ת בשם רבה, ובלק"ט
ושכ"ט ומה"ג שם, ובמדרש חדש ב"קטעי מדרשים מן הגניזה", שם. (21) בבראשית רבה ז' ז': "ויאמרו האחד בא
לגור וישפוט שפוט, דין שדנו ראשונים אתה בא להרוס, ר' מנחםא בשם רבי ביבי, כך התנו אנשי סדום ביניהם, אמרו,
כל אכסניא שהוא בא לכאן יהו בועלים אותו ונוטלים את ממנו". (22) ראה סד"א מהדורת א"ש ובהערה שם.
ובב"ר ז' ג' (הובא להלן). ובמדרש חסרות ויתרות (בב"מ ח"ב ע"ד רלז): "כשהיה אומר להם דברים שהן צריכים להן הן
אומרים גש הלאה וכשהיה אומר להם דברים שאינן צריכים להן הן אומרים האחד בא לגור וישפוט שפוט". ובח"ג שם:
"דברים שעריבין עליהן אומרים לו גש הלאה". בגו"א כאן כתב: על שאמר להם וכו', דאל"כ איך יתכן לומר גש הלאה
ויאמרו האחד בא לגור והם שני דברים שאינם נסתמים יחד, שאחר שבאו לדבר אל לוט לא היו למכתב גש הלאה שאין
אומרים לך מעמדי ורוצה לדבר עמו. אלא על כרחך שני דברים הם, כי על מה שאמר ארציאה שתי בנותי על זה השיבו
גש הלאה אין אנו חוששין לך, כלשון נחת, ואח"כ התחילו לדבר עמו קשות האחד בא לגור וישפוט שפוט, וזהו גזום
ודבור קשה על שאמר רק לאנשים האל אל תעשו דבר. עכ"ל. ולדבריו קשה — מה הוסיף רש"י ליישב בדבור זה,
והלא כבר כתב "ודבר נזיפה היא לומר אין אנו חוששין לך". קשה לדבריו גם החילוק שמשיענו רש"י ש"גש הלאה"
הוא דבר נזיפה כלשון נחת (כפי העולה מדברי הגו"א) — בניגוד ל"האחד בא לגור" שהם דברי נזיפה בגזום ודבור
קשה — מה נוגע חילוק זה ליישוב עיקר הקושי שבא רש"י ליישב לדעת הגו"א. (אמנם ע"פ המקור שהובא ייתכן שלא
בא רש"י אלא לבאר את כפל הלשון "ויאמרו"), וכן יש לעיין לדברי הגו"א — ש"לשון נזיפה" שביאר רש"י, הוא כדי
להסביר את הניגוד שבין שתי הלשונות — היה לו לרש"י לצרף בי הדיבורים ולשלבם (על שאמר להם על הבנות אמרו
לו גש הלאה כלשון נחת ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך...), ומדוע הפרידם. יצוין לרפוס רומא רל שם
הנוסח: גש הלאה, כשאמר להם על הבנות אמרו גש הלאה לשון נחת ועל שאתה מליך על האורחין אמרו לו איך מלאך

הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבֵּיתָה
 יא וְאֶת־הַדֹּלֶת סָגְרוּ: וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פָּתַח הַבַּיִת
 הָבּוּ בַּסִּנּוּרִים מִקָּטָן וְעַד־גָּדוֹל וַיֵּלֶאוּ לְמִצָּא הַפֶּתַח:
 יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עַד מִי־לָךְ פֹּה חֹתֶן וּבִנְיָךְ
 יג וּבִנְתֶיךָ וְכָל אֲשֶׁר־לָךְ בַּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם: כִּי־
 מִשְׁחָתִים אָנֹחֶנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גְדֹלָה צַעֲקָתָם
 יד אֶת־פָּנַי יְהוָה וַיִּשְׁלַחֵנוּ יְהוָה לִשְׁחַתָּהּ: וַיֵּצֵא לוֹט
 וַיִּדְבֹּר ׀ אֶל־חֹתָנָיו ׀ לִקְחֵי בָנָתָיו וַיֹּאמְרוּ קוֹמוּ צֵאוּ
 מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מִשְׁחָתִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי
 טו כַּמִּצְחָק בְּעֵינֵי חֹתָנָיו: וְכִמּוֹ הַשֹּׁחַר עָלָה וַיֵּאֲצִיזוּ
 הַמִּלֵּאכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־

רש"י

יחידי אמה ציינו שנאת לגור ונעשת מוכית אותנו: דלת. הסוננת לנעול ולפתוח: (יא) פתח. הוא המלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. הקטנים התחילו צעצעה

מקורות

[יא]

מכת עורון — מה עשו להם המלאכים, הכו אותם הקטנים התחילו — קטני סדום הן התחילו בעבירה תחילה שנאמר טרם ישכבו ואנשי העיר וגו' (וכתיב בעורון. (פרקי דרבי אליעזר פכ"ה)²³

לבך. ור' יוסף ב"ר שמעון אומר, הלא גש הלאה, אינו אלא לשון דחיה ודחיפה כמו קרב אליך אל תגש בי, וכמו ואת האש וזה הלאה, וכמו והגלתי אתכם מהלאה לדמשק, שאף כאן לוט היה מתחבט לפניהם על האכסנאים והם אומרים לו קרב אליך אל תפגע בנו, שאם אתה אומר קרב אלינו ושמע דברינו הוא, מה צורך לדבר זה, והלא לוט קרוב עומד כמו שמצינו ויצא אליהם לוט הפתחה, אלא על כרחך לשון הרחקה הוא כלומר לך מעמנו. והודה המורה לדבריו. ובזכר"א הביא גרסא זו מכתב יד. ובדפוס אלקבץ: "גש הלאה. כשאמר להם על הבנות... איך מלאך לבך". והנוסף ברש"י שבדפוס רומא רל, וכל ההוספה שבדפוסים שלנו ליתא. (וכן בזכר"א הביא מכת"י גירסא זו). ומכל זה נראה בבירור שבדפוס ויניציאה, ודפוסים שלפנינו נתערבבו שני הפירושים של רש"י ושל תלמידו ר' יוסף קרא והפכו לפירוש אחד. ונראה, שמה שכתב רש"י "לשון נחת" פירושו כפשוטו, ולא לשון "נזיפה בנחת". וכן משמע מטענתו של הר' יוסף קרא. ועפ"ז ייתכן שמקור דברי רש"י הם בבראשית רבה נ ג: "לוט היה ארכי הדיינים שבכולן, בשעה שהיה אומר להם דברים שהם ערבים להם, הן אומרים לו גש הלאה, סק לעיל (עלה ושם למעלה. מת"כ), ובשעה שהיה אומר להם דברים שאין ערבים להם, היו אומרים לו האחד בא לגור וישפוט שפוט". ועיין מהרז"ו שם. (23) כן הוא גם מובנם של שלשת התרגומים כאן: א) בתרגום אונקלוס: בשבריא. ברש"י ע"ז יב ב: "שבריא, שר הממונה על מכת סנורים".

אונקלוס

א גבריא ית ידהון ואעילו ית לוט לותהון לביתא וית דשא אחדו: וית גבריא
 דבתרע ביתא מחו בשכרדיא מזעירא ועד רבא ולאיו לאשכחא תרעא:
 יב ואמרו גבריא ללוט עוד מא לך הכא חתנך ובנך ובנתך וכל דלך בקרתא
 יג אפיק מן אתרא: ארי מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארי סגיאית קבילתהון
 יד קדם "ושלחנא" לחבלותה: ונפק לוט ומליל עם חתנהי נסבי בנתיה
 ואמר קומו פיקו מן אתרא הדין ארי מתביל "ית קרתא והוה כמחאיד בעיני
 ט חתנהי: וכמיסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית

רשי

תחלה שנאמר מנער ועד זקן (פסוק ד) לפיכך התחילה הפורענות מהם: (יב) עוד מי לך פה.
 פשוטו של מקרא מי יש לך עוד נעים הולא מן המקום: ובניך. בני נטמין הנשואות, ומדרש אגדה עוד מאמר
 יש לך חתן או בנים וננות הולא מן המקום: ובניך. בני נטמין הנשואות, ומדרש אגדה עוד מאמר
 שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם, שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי
 ביה מי לך פה: (יד) חתניו. שמי ננות נשואות היו לו נעים: לוקחי בנותיו. שאותן שננות
 ארוכות להם: (טו) ויאצו. כתרוממו ודחיקו, מהרהו: הנמצאות. המזומנות לך בנים להלילם

מקורות

מנער ועד זקן. מנ"ב) אף הן לקו תחילה, והשאר לא
 פלטו, שנאמר ואת האנשים אשר פתח הבית וגו'
 (מקטן ועד גדול, הקטנים תחלה והדר הגדולים.
 שם).
 (תוספתא סוטה ד דף)
 (יב) ומדרש אגדה — רבי יהושע בן לוי בשם ר' פרייה
 אמר, כל אותו הלילה היה לוט מבקש עליהם
 רחמים והיו מקבלים ממנו, כיון שאמרו לו הוציאום
 אלינו ונדעה אותם לתשמיש אמרו לו עד מי לך פה,
 קרי ביה עוד מי לך פה, עד כאן היה לך רשות ללמד

ועד שם: "סנוריים תרגומו שכרירי", ובגיטין סט א מפורש ששכרירי הוא עורין: "לשכרירי דיממא... וליתוב איהו
 מנאי ואיניש אחרינא מאבראי ונימא ליא עירא הב לי דאיכול, ונימא ליה האיך פתיחא סב איכול". וראה רש"י יומא
 כח ב, רשב"ם פסחים קיב א, רש"י מלכים ב ו יח, ובערוך השלם ערך שכרירי, כרירי, סק. ובתשובות גאונים קדמונים
 (קהלת שלמה) סי' סו (עמ' מג): "שכרירי דשמשא קשו משמשא וסימנך דילפא, עיקר לשון שכרירי הן הסנורים
 כדכתיב הכו בסנורים ומתרגמינן מחו בשכריריא. וכן הוא אומר כשחברך העין ולא תצפה כלום אחרי צאתה מן
 השמש לצל קשה מעת היותה בחמה". (ב) בתיוכ"ע: בחודרוריא. ובערוך ערך חורר: "אי זהו חוררור קבוע (כסודות לח
 ב) ... פי' סנורים, ת"י בסנורים בחוררוריא. ובלע"ז קטארט"א". וברש"י שם: "איזהו חוררור קבוע, שיש כמין טיפין
 לבנות בעין תרגום לבן חורר, וכ"ס כגמ' שם מד א: "אמר רבא למה לי דחב דחמנא איש עוד דק תבלול בעינו
 צריכי... אמר רבא הלכך כל סחמת כהיותא אחיא מאיש". וברש"י שם: "כהיותא, דאינו רואה (כלל — ב"ח) אחיא
 מאיש, דהני חוררור והמים הקבועין כהיותא נינהו ומסיק ליה תנא דבריתא מאיש". (ג) בתרגום ירושלמי לפנינו:
 בחרביתא, ובערוך ע' חברבר: "תרגום אף חשך ישופני (תהלים קלט יא) ברם חשך מחברבר עלי, ובמקצת נוסחאות
 תרגום יר' הכו בסנורים מחו בחברבר", ובערוך ערך סר: "הכו בסנורים תרגום ירושלמי מחו בסוריא". ע"ש. וכ"ה
 בתרגום ירושלמי כתי"ר. וע"ע שכל טוב, רשב"ם, אבן עזרא ובכור שור כאן. (24) בבראשית רבה ג ח: "מי
 שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות, שנאמר ואנשי סדום וגו' לפיכך הוכו בסנורים מקטן ועד גדול". ובב"ר כ"ד

שְׁתֵּי בְנֵי הַנְּמָצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בְּעֵן הָעִיר:
 וַיִּתְּמַהֲמָה וַיַּחְזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבִיד־אִשְׁתּוֹ וּבִיד־
 שְׁתֵּי בְנֵיהֶן בַּחֲמֹלֶת יְהוָה עֲלֵיו וַיֵּצְאוּהוּ וַיִּנָּחֶהוּ מִחוּץ
 לָעִיר: וַיְהִי כִּהְיוּצִיִּאם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶט עַל־
 נַפְשֶׁךָ אֶל־תְּבִיט אַחֲרֶיךָ וְאֶל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכֶּכֶר
 הַהֵרָה הַמֶּלֶט פֶּן־תִּסָּפֶה: וַיֹּאמֶר לוֹט אֱלֹהִים אֶל־נָא
 אֲדֹנָי: הִנֵּה־נָא מֵצָא עֲבָדְךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חֲסִדְךָ

רש"י

ומדרש אגדה יש וזה ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה, עד חס כל הדור (דברים ניד) מתורגם
 עד דסף: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. אחד מהם היה שליט להצילו ומצרו
 להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט (פסוק יז) ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך. דייך
 להציל נפשות, אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אמה הרשעת עמהם וזכות אברהם אמה

מקורות

ומדרש אגדה יש — 27

שמור לבעליו לרעתו, ריב"ל אמר, זה לוט.

(בראשית רבה נ יא) 29

תהיה כלה —

האף תספה (בראשית יח כג) א"י יחושע בר נחמיה,
 אף שאתה מביא לעולמך אתה מכלה בו את
 הצדיקים ואת הרשעים. (בראשית רבה מט י) 28

אחד מהם היה שליט להצילו — 30

[יז]

דיוך להציל נפשות — נכסים של צדיקים שבתוכה
 אובדן ושבוחרצה לה פליטין, ושל רשעים בין
 מתוכה ובין מחוצה לה אובדן, רבי אליעזר אומר
 מוכיח בדבר (שנכסי צדיקים בתוכה אובדן. מג"א)
 לוט שלא היה בסדום אלא מפני נכסיו אף הוא יצא

[טז]

כדי להציל את ממונו — ויתמהמה, תמהון אחרי
 תמהון, אמר כמה אבוד בכסף וזהב אבנים טובות
 ומרגליות, הדא הוא דכתיב (קהלת ה יב) עושר

60 הדרש הוא על המלים "מקטן ועד גדול". וכ"ה בילקו"ש כאן, וע"י ב"ר ת"א הערה 6. וראה במ"ר א יח, תנחומא
 בשלח י. וע"ע מכילתא בשלח ויהי פ"א, סוטה ח א, ספרי נשא יח, ספ"ו שם ה כא, משנת ר"א פי"ח עמוד 333.
 (25) ראה שם כו ה, ויק"ר כג ט, ובמדרש חסרות ויתרות בבתי מדרשות ח"ב עמ' רלח בח"ג. (26) כ"ה בת"א
 ותיב"ע, ועיין פסחים צג ב — צד א "ויאיצו שאני", ב"ר נ י. ובפי' המיוחס לרש"י שם, וע"ע ירושלמי יומא פ"ג ה"ב,
 ובח"א מהרש"א פסחים שם. (27) ראה תרגום אונקלוס, יבמות עז א, גיטין ס א, ורש"י שם, ב"ב צא ב, ב"ר מא ד, נ
 י. (28) ראה תנחומא וירא ח, ורש"י דברים לב כג, ועיין תרגומים כאן. (29) ראה רש"י ומקורות להלן פסוק יז.
 בילקו"ש (מהר" מוסד הרב קוק): "אמר כמה אבוד כסף או זהב או באבנים טובות ומרגליות". וכן הגיה הרד"ל. ובפי'
 ב"ר המיוחס לרש"י: "במה אברור". וראה ח"ג במהדורת ת"א. (30) בתרגום יונתן בן עוזיאל כאן: "והדר חד
 מנהון לסדום לחבלותא וחד אשתאר עם לוט ואמר ליה חוס על נפשך...". וראה רש"י ומקורות לעיל יח ב, דברי רש"י
 "לכך נאמר" מקורם בב"ר נ יא: "ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו וגו' מי היה זה, זה רפאל (ראה ב"ר
 נ ב: "גבריאל נשתלח להפוך את סדום ורפאל להציל את לוט") אתיבון והא כתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכתיב ויהי
 כהוציאם אותם החוצה, א"ל קרון דבתריה ויאמרו המלט על נפשך אין כתיב, אלא ויאמר המלט על נפשך", ובפי' ב"ר

אונקלוס

אֶתְתָּךְ וַיֵּת תַּרְתִּין בְּנִתְךָ דְּאַשְׁתְּכָחָא מְהִימָנָן עִמָּךְ דִּלְמָא תִּלְקִי בְּחוּבִי
קָרְתָּא: וְאַתְעֵבב וְאַתְקִיפוּ גְבְרִיא בִּידֵיהּ וּבִיד דְּאַתְתִּיהּ וּבִיד תַּרְתִּין בְּנִתֵיהּ
בְּדַחַס יי עֲלוּהִי וְאַפְקִיָּהּ וְאַשְׁרִיָּהּ מִבְּרָא לְקָרְתָּא: וְהָוָה כֹּד אִפִּיק יִתְהוֹן
לְבָרָא וְאָמַר חוּס עַל נַפְשָׁךְ לֹא תִסְתַּכִּי לְאַחוּרְךָ וְלֹא תִקּוּם בְּכָל מִישְׁרָא
לְטוּרָא אֲשֶׁתִּיזִב דִּילְמָא תִּלְקִי: וְאָמַר לוֹט לְהוֹן בְּבַעוּ יי: הָא כְּעֵן אֲשַׁבַּח

רש"י

ניזול, איך כדאי לראות נפוצות ונחמדות ונחמדות: בכל הכבוד. ככר הירדן: ההרה המלט. אלל
אברהם נחם שהוא יושב נהר שנאמר ויעתק משם ההרה (לעיל יז ח) ואף עכשיו היה יושב שם
שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו נחמלה (שם יג ג) ואע"פ שכתוב ויאהל אברהם וגו' (שם יח)
אהלים הרבה היו לו וגמשו עד חצרון: המלט. לשון השמטה וכן כל המלטה שנמקרה אישמוצי"ר
בלע"ז וכן והמליטה זכר (ישעיה סו ז) שנשמט העובר מן הרחם, כלפור נמלטה, (מהלים קכד ז) ולא

מקורות

חזקוני ור' ברכיה ור' לוי בשם רבי חמא בר חנינא, שני
בני אדם אמרו דבר אחד לוט וצרפית, צרפית
אמרה... לוט אמר עד שלא הלכתי אצל אברהם היה
הקב"ה רואה מעשי ומעשי בני עירי ואני צדיק
ביניהם עכשיו שאני הולך אצל אברהם שמעשיו
רבים על שלי איני יכול לעמוד בנחלתו (בנחלתו,
מהדורת ת"א). (בראשית רבה נ יא) 33

ידיו על ראשו שנאמר (לקמן פס' כב) מהר המלט
שמה דיך שתמלט את נפשך.
(תוספתא סנהדרין יד א) 31

אתה הרשעת עמהם — 32

אצל אברהם ברח — ואנכי לא אוכל להמלט ההרה
וגו' ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה מצא עבדך

המיוחס לרש"י ובמס"כ מפרשים תחילת המאמר שהדרש הוא מהמשך הפסוק "בחמלת ד' עליו" וכונת הב"ר לפרש
"בחמלת ה'", היינו רפאל, וכן מפורש בילקו"ש כאן. (31) כבראשית רבתי לר"מ הדרשן עמ' 82: אל תבט אחריו,
אל תחוס עינך על שום דבר שהנחת בתוך ההפכה, כדי שלא יהפך לך. וראה ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ח. על מאמרו
של ר' אליעזר כתב שם היפה מראה: ודייק לה מהמלט על נפשך דמשמע דיך בנפשך מדלא קאמר המלט לחוד
כדכתיב בתר הכי המלט שמה (פסוק כב המצוטט במקור) ומאי דמייתי הכא האי קרא אם אינו טעות סופר לומר
דמדכתיב הכי בתר הכי דייקנן נפשך דכתיב בהמלט קמא. עכ"ל. ראוי להעיר שמדברי רש"י שכתב "אל תחוס על
הממוץ" (ולא כתב "שהרי ממוץ אבר") קצת משמע שלא בא אלא להטעים את המלים "על נפשך" ע"ד פשוטו של
מקרא (ולא להשיענינו שנכסי הצדיקים שבתוכה אבודין). (32) על נימוקו של רש"י על כך שנאסרה ללוט ההבטה
בהפיכת סדום כתב הבאר בשדה: "... והנה כעת לא ידעתי אי מצא רבינו זה מפורש באיזה מדרש או כתב הכי מדעתו
הרחבה..." ועי' שם בארוכה ביאור דעת הזוהר ב"אל תביט אחריו". ועי' פדר"א פכ"ה ורמב"ן. אמנם מש"כ רש"י
"אתה הרשעת עמהם" יתכן שכוונתו לדברי הילמדנו (חובא ב"קטעי מדרשים מן הגניזה" ח"ב עמוד שד): "הנה נא לי
שתי בנות בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו ליהרג על בנותיו ועל אשתו וזה מוסר את בנותיו להתעולל בהם אלא מלמד
שגם הוא היה שטוף בזמה", ועיין תנחומא וירא יב, ב"ר מא-ז, ילקו"ש ע, פס"ד פ"ג (י), נזיר כג א. הוריות יב, אגד"ב
פכ"ה, ולדברי רש"י "ובזכות אברהם אתה ניצול" ראה ב"ר נ יא: "ההרה המלט פן תספה בזכות אברהם שנקרא הר
(שה"ש ב) מרגל על ההרים, ואומר (מיכה ו) שמעו הרים וגו'". וראה עוד ב"ר מא ג. תנחומא וירא ט, ברכות נד ב,
וברש"י שם, ספרי נשא מב, תנחומא בלק יב, תנ"י שם יז, במ"ר כ יט, איכ"ר א לח, פס"ד פ"ג (י). ילקו"ש ח"ב תתקלכ,
מה"ג פסוק כת, דברים כג ה, משנת ר"א עמ' 80, 136. (33) בבאר בשדה כאן: "נ"ל דרבינו פירש כן ממה שאמרו
בב"ר בפ' ואנכי לא אוכל להמלט ההרה... הרי בהדיא דהב"ר ס"ל דלא אוכל להמלט ההרה ר"ל לילך אצל אברהם
ש"מ, ומ"ש ההרה המלט היינו שילך אצל אברהם". ובפס"ד פ"ג (י): "... לפיכך כשהמלאכים היו הופכין את סדום
ומצילים אותו בזכות אברהם מה אמרו לו ההרה המלט פן תספה בזכותו של אותו ההר הגדול אברהם נמלטת לך
אצלו". ובאגד"ב פכ"ה: "אמר להן מה אעשה אמרו לו לך אצל אברהם שנאמר ההרה המלט וגו' זה אברהם שנקרא הר
שנאמר שמעו הרים (מיכה ו ב)". ויש להעיר שכניגוד לכל המקורות הנ"ל, מפרש רש"י "ההרה" כפשוטו, שהוא מקום

אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחְיֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאַנְכִּי לֹא אוֹכֵל
 כ לְהַמְלִיט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבְּקֵנִי הָרָעָה וּמָתִי: הִנֵּה־נָא
 הָעִיר הַזֹּאת קָרְבָּה לָנוּס שָׁמָּה וְהוּא מִצְעַר אִמְלָטָה
 רביעי כא נָא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעַר הוּא וְתַחִי נַפְשִׁי: וַיֹּאמֶר אֱלֹו
 הִנֵּה נִשְׁאַתִּי פָנֶיךָ גַּם לְדַבֵּר הַזֶּה לְבַלְתִּי הַפְּכִי אֶת־
 כב הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: מִהֵרָה הַמְלִיט שָׁמָּה כִּי לֹא אוֹכֵל

רש"י

יכלו מלט משא (ישעיה מו ג) להשמיט משא הרעי שצנקציהם: (יח) אל נא אדוני. רבותינו אמרו ששם זה קדש שנאמר נו להחיות את נפשי (פסוק יט) מי שיש צידו להמית ולהחיות ומרגומו צנעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון נקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אלל אנשי סדום היה הקדוש צרוך הוא רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה לדיק וכדאי להנצל וכשאצוא אלל לדיק אני כרשע וכן אמרה הצרפית לאליהו כי זאת אלי להזכיר את עוני

מקורות

[יח]

רבותינו אמרו — כל שמות האמורים בלוט חול, חוץ מזה שהוא קדש שנאמר ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וגו' מי שיש בידו להמית ולהחיות, זה הקדוש ברוך הוא. (שבועות לה ב)³⁴

[יט]

כשהייתי אצל אנשי סדום — ר' ברכיה ור' לוי בשם רבי חמא בר חנינא, שני בני אדם אמרו דבר אחד לוט

מגוריו של אברהם. (34) ראה מסכת סופרים פ"ד ה"ז, מסכת ס"ת פ"ד, ורש"י שבועות שם. ומש"כ רש"י ותרומו בבעו כען ה' — כ"ה בכמה כ"י ודפוסים ובתרגום אונקלוס לפנינו וויניציאה: "כבעו ה'". אמנם ברש"י דפוס רומא רל: ותרומו בבעו כען רבנו. ואכן, יש גירסא כזו בכ"י (בת"א מהדורת שפרבר) ומהדורת היידנהיים. ומתיישב יותר בלשון רש"י — שמביא "ותרגומו" בניגוד לדעת חז"ל הגל, ועיין ראב"ע. (35) ע"פ נזר הקודש (על הב"ר כאן) כונת המדרש לבאר שחששו של לוט הוא שאע"פ שניצול לפי שעה עדיין קיימת סכנה לחייו באיוורים הסמוכים לסדום — שבהם כלול גם הרו של אברהם, אליו אמר לו המלאך להמלט [וכמ"ש הרא"ם בדברי רש"י עה"פ כי ירא לשבת בצער (להלן פסוק ל): "... כי מה שהבטיחו המלאך [שלא להפוך את צוער] אינו אלא לסלק אותו מן הגזירה שלא תהיה בכלל הגזירה, אבל לא לסלק המקרים הנמשכים מהגזירה הנעשים מאליהן"]. ומכיון שעדיין הוא זקוק להצלה בדרך נס, אם יגור בשכנות אברהם ייחשב כרשע, ולא יזכה שיתרחש לו נס, ועל כן עדיף לו להמלט לצער — שם ייחשב כצדיק בערך אנשיה ויהי ראוי להצלה נסית. ועד"ז מתיישב המקרא "פן תדבקני הרעה" — בה"א הידיעה, היא פורענות סדום והמתרחש סביבותיה, כתוצאה טבעית מהפיכתה, ולא קיימין בחשש פורענות שיגיע ללוט בעתיד הרחוק, כתוצאה מעצם מגוריו בקרבת הצדיק, וכן נראית שיטת רש"י — שהוסיף וכתב "וראוי לינצל" — פי' לנס, שאין כוונת חז"ל שהשכנות לצדיק מעוררת קטרוג מצד עצמה, ונקט רש"י בשיטה זו גם בענין הצרפית (מלכים א יז יח) וז"ל: "עד שלא באת אלי היו שוקלין מעשי ומעשי עירי והייתי ראוי לנס [פי' לא היה בני מת מחליון משבאת לכאז לא נחשבתי לכלום ואין צדקתי ניכרת (ס"א נזכרת) וכן בלוט הוא אומר ואנכי לא אוכל להמלט

אונקלוס

עבדך רחמין קדמך ואסגית טיבותך דעבדת עימי לקיימא ית נפשי ואנא
 ב לית אנא יכיל לאישתיזבא לטורא דילמא תערעניני בישתא ואימות: הא
 כען קרתא דא קריבא למיערק לתמן והיא זעירא אישתיזב כען לתמן
 כא הלא זעירא היא ותתקיים נפשי: ואמר ליה הא נסיבית אפך אף לפיתגמא
 כב הדין בדיל דלא למיהפך ית קרתא דבעיתא עלה: אחי אשתיזב לתמן ארי

רש"י

(מלכים א' י"ח) עד שלא באה אלני היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעש' עמי ואני נדקת בנייהם
 ומשנאת אלני לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרובה. קרובה ישיבתה נמישנה מקרוב,
 לפיכך לא נתמלאת שאתה עדיין, ומה היא קרובה מדור הפלגה שנחפלו האנשים והחמילו להמשיב
 איש במקומו והיא הייתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנים, שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם,
 כילד, פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה (לעיל י"ט) מהם כלו ל"ב כשנולד שרוג (שם כ)
 ומשגו עד שנולד נחור שלשים (שם כג) הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט (שם כד) הרי ז"א
 ומשם עד שנולד אברהם ע' (שם כו) הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה הייתה שנת
 הפלגה וכשנחברנה סדום היה אברהם בן תשעים ותשע שנה הרי מדור הפלגה עד כאן תשעים ושנים
 שנה, ולערך ישיבתה ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנאמר אמלטה נא, נא
 בגימטריא תשעים ואחת: הלא מצער היא. עונתיה מועטין ויכול אחת להניחה: ותחי נפשי. זה,
 זהו מדרשו, ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה
 ותחי נפשי זה: (כא) גם לדבר הזה. לא דיך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אלני בגללך: הפכי.
 הופך אני, כמו עד כואי (להלן מח ה) אחרי כואי (לעיל טו יג) מדי דברי זו (ירמיה לא יט):

מקורות

[כ]

היה קטן ממנו והוליד י"ג משפחות ונתפלגו, ואם
 באמצע ימיו והלא לא בא לסתום אלא לפרש. הא
 אינו אומר כי בימיו נפלגה הארץ אלא בסוף ימיו...
 נמצא מן הפלגה ועד שנולד אבינו יצחק נ"ב שנה,
 ישיבתה של סדום נ"א שנה.³⁷

(סדר עולם דבה פ"א)³⁸

ופשוטו של מקרא — הא כען קרתא דא קריבא
 למיערק לתמן והיא זעירא, אישתיזב כען לתמן הלא
 זעירא היא.

(תרגום אונקלוס)³⁹

קרובה ישיבתה — ואמר רבא בר מחסיה אמר רב
 חמא בר גוריא אמר רב, לעולם יהור אדם וישב בעיר
 שישבתה קרובה שמתוך שישבתה קרובה
 עונותיה מועטין, שנאמר הנה נא העיר הזאת
 קרובה לנו שמה והיא מצער, מאי קרובה, אילימא
 קרובה דמיקרבא חוטא והא קא חזו לה, אלא מתוך
 שישבתה קרובה עונותיה מועטין, איך אבין מאי
 קרא, דכתיב אמלטה נא שמה, נא בגימטריא נ' וחר
 הוי, ושל סדום נ' וב'.

(שבת י ב')⁴⁰

ומה היא קרובה — אבינו אברהם היה בחפלגה בן
 מית שנה. איך יוסי, נביא גדול היה עבר שקרא שם
 בנו ברוח הקדש שנאמר (בראשית י, כה) כי בימיו
 נפלגה הארץ, אם בתחלת ימיו, והלא יקטן אחיו

[כא]

אף כל העיר אצול בגללך —⁴¹

הופך אני —⁴²

ההרהר אצל אברהם שלא תהא זכותי נזכרת אצלו, וצ"ח פס"ד ג (י), אנד"ב פכ"ה: ברב"ח עמ' 66. (36) ראה
 ח"ב"ע כאן. (37) ראה במהדורות רטנר הערה לב, שצ"ל נ"ב שנה. (38) ראה רש"י ב"ה שישבתה קרובה, ע"ז
 יט א ד"ה אברהם אבינו, וצ"י כ"ד לו ז, לק"ט לך לך יב א. (39) נראה שרש"י — על פי החרגום — נקט בפשוטו
 של מקרא כהתחא אמינא שכנמ' שבת הנ"ל דמיקרבא חוטא, וכפירושו שם: דמיקרבא, לנוס שם, חוטא, ולא צריכין
 אתם להקפיד על קיומה, וראה ח"ב"ע כאן. (40) בשבט טוב כאן: "א"ל גבראל בשביל שחלקת לי כבוד לפיכך

לַעֲשׂוֹת דְּבָר עַד-בֹּאֲךָ שְ�מָהּ עַל-כֵּן קָרָא שֵׁם-הָעִיר
 כג צוּעַר: הַשֶּׁמֶשׁ יֵצֵא עַל-הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה:
 כד וַיְהִי הַמָּטִיר עַל-סָדֹם וְעַל-עֲמֹרָה גִפְרִית וְאֵשׁ
 כה מֵאֵת יְהוָה מִן-הַשָּׁמַיִם: וַיַּהֲפֹךְ אֶת-הָעָרִים הָאֵל וְאֶת

רש"י

(כב) כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו (פסוק יג) וחלו הדבר בעצמן, לפיכך לא זו משם עד שהזקקו לומר שאין הדבר נרשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד, מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל, שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד: על כן קרא שם העיר צוער. על שם והיא מצער (פסוק כ): (כד) וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה', הוא ונית דינו: המטיר על סדום. צעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה (פסוק טו) שעה שהלכנה

מקורות

[כב]

א"ר לוי, משל למדינה שהיו לה שני פטרונין אחד עירוני ואחד בן המדינה, וכעס עליהם המלך ובקש לרדותן, אמר המלך, אם רודה אני אותם בפני בני המדינה, עכשיו הן אומרים אלו היה עירוני כאן היה מתקיים עלינו, ואילו היה בפני עירוני עכשיו הן אומרים אילו בן המדינה שם היה מתקיים עלינו, כך לפי שהיו סדומים מהם עובדים לחמה ומהם עובדים ללבנה, אמר הקב"ה, אם אני רודה אותן ביום עכשיו הם אומרים אילו היתה לבנה שם היתה מקיימת עלינו, אם אני רודה אותם בלילה, עכשיו הם אומרים אילו היתה החמה שם היתה מקיימת עלינו, אלא נקם מהם בשעה עשר בניסן, בשעה שהחמה ולבנה עומדים ברקיע ההדד השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וגו'. (בראשית רבה נ יב)⁴³

על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן — ⁴²

שאין שני מלאכים — ...תנא אין מלאך אחד עושה שתי שליחות ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת...

(בראשית רבה נ ב)⁴³

[כד]

כל מקום — וה' המטיר על סדום... אר"א כל מקום שנאמר וה', הוא ובית דינו. (בראשית רבה נא ב)⁴⁴

בעלות השחר⁴⁵...שעה שהלבנה — מזה המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה וגו',

נשאתי פניך גם לדבר הזה בין לחיות נפשך בה בין על העיר לבלתי הפכי את העיר צוער אשר רבדת בבקשתך". וייתכן שהי' לפניו כן בחז"ל. (41) בספר הזכרון: "כלומר אין היו"ד נוספת בה כמו היו"ד הנוספת לפעמים במקור כיו"ד להושיבי עם נדיבים... ויהיה פירושה לבלתי הפוך אלא יו"ד המדבר בערו היא לבלתי הפוך אני...". ע"ש. וכ"נ דעת חז"ל בתנחומא וירא ח: "הפכנו אינו אומר כן" (הובא לעיל יח ב, ע"ש). (42) בבראשית רבה נ ט: "כי משחיתים אנחנו, ר' לוי בשם רב נחמן, מלאכי השרת על ידי שגילו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן מאה ושלושים ושמונה שנה... א"ר חמא בר חנינא על שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה." ומעיי' בב"ר סח יב, ודברי רש"י כאן הם כדעת ר"ח בר חנינא. אולם מה ששינה רש"י מדברי המדרש, שעונשם הי' שהזקקו לומר שאין הדבר נרשותן, לא מצאנו לו מקור. (43) ראה רש"י ומקורות לעיל יח ב וש"נ. רש"י מדייק מלשון יחיד האמור כאן "כי לא אוכל". ועיין לעיל רש"י ומקורות יח ב ד"ה ובהפיכת, שלפנינו בחז"ל הלימוד הוא מלשון יחיד האמור בפסוק כא "לבלתי הפכי" "נשאתי פניך" ולא מצאנו בחז"ל לימוד מלשון יחיד "כי לא אוכל". אמנם אפשר שדברי רש"י אלו הם ע"פ דעת רבותינו (הביאם רש"י לעיל פס' יח) ששם זה קודש — ובקשת לוט נאמרה כלפי הקב"ה ולא כלפי המלאך. (ומנימוק חז"ל "מי שיש בידו" וכו'). ולשיטה זו מסתבר שכל פסוק כא — "ויאמר... נשאתי... הפכי... וכו'" הם ג"כ דברי הקב"ה. ואילו דברי המלאך מתחילים רק מפסוק כב: "מהר... כי לא אוכל וכו'". על דברי רש"י והאחד מציל עיין לעיל יח ב ד"ה ורפאל. (44) ראה ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה, סנהדרין פ"א ה"א, שמור"ר יב ד, ויק"ר כד ב, במ"ר ג ד, שהש"ר א ט, תנחומא וירא טז, תנ"י שם כא, פס"ר מב (קעה, קעז). זהר ח"א סד, קצב, ח"ב לו, רכז, ועי'

אונקלוס

לא איבול למעבד פיתגמא עד מיתד לתמן על פן קרא שמה דקרתא צער :
 שימשא נפק על ארעא ולוט על לצוער : ויי אמטר על סדום ועל עמרה
 גופריתא ואישתא מן קדם יי מן שמיא : והפד ית קירנא האילין וית פל

רש"י

עומדת צרקיע עם החמה, לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללזנה אמר הקב"ה אס אפרע מהם
 ציוס יהיו עובדי לזנה אומרים אילו הימה לזנה מושלת לא היינו חרצין כולנו, ואס אפרע מהם ללילה
 יהיו עובדי החמה אומרים אילו היה ציוס כשהחמה מושלת לא היינו חרצין, לכך כתוב וכמו השחר
 עלה ונפרע מהם נשעה שהחמה והלזנה מושלים : המטיר גפרית ואש. נתחילה מטר ונעשה
 גפרית ואש : מאת ה'. דרך מקראות לדבר כן כמו נשי למך (לעיל ד כג) ולא אמר נשי, וכן אמר דוד

מקורות

בתחילה מטר ונעשה גפרית ואש — נאדרי בכח (שמות טו ו), נאה אתה ואדיר בכח, שנתת ארכה
 לדור המבול לעשות תשובה... ואומר, וה' המטיר
 על סדום ועל עמורה גפרית ואש וגו', אם עשו
 תשובה הרי מטר ואם לאו גפרית ואש, [נאמר כאן
 מטר ונאמר להלן מטר, מה להלן מטר אף כאן מטר,
 ואי מה כאן גפרית ואש אף להלן גפרית ואש, ת"ל
 מאת ה' מן השמים⁴⁶], ולא גמרת עליהן עד
 שהשלימו רשען.
 (מכילתא בשלח מסכתא דשירתא פ"ה)⁴⁷

שהש"ר ח ט, זהר ח"א קז. ח"ב מד : ועיין רמב"ן, רא"ם, יפ"ת (ד"ה אמר ר' יצחק) נזר הקדש (ד"ה א"ר אלעזר).
 (45) בדפ"ר, ד' אלקבץ ודפוס רומא רל : מעלות השחר. הרא"ם וגו"א כאן כתבו שהכוונה לתחלת עה"ש, ו"השמש
 יצא על הארץ" שבפסוק הקודם, מתייחס רק לביאת לוט צוערה, ולא להמטרה על סדום. וראה בנח"י מה שהשיג,
 ובבאר בשדה שדחה דבריו עיי"ש. ולפי"ז — דברי רש"י כי "כמו השחר עלה" הוא עלות השחר, ו"השמש יצא על
 הארץ" הוא נץ החמה, שהוא זמן ביאת לוט לצוער, הם ע"פ פסחים צג ב : "מעלות השחר עד נץ החמה חמשת מילין,
 מנא לן, דכתיב וכמו השחר עלה ויאצו המלאכים וגו', וכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה, ואמר רבי חנינא,
 לדידי חזי לי ההוא אתרא והוויא חמשת מילין וכו'". עיי"ש. ומעיי"ז בירושלמי ברכות פ"א ה"א : "מאיילת השחר
 (=כמין שני קרני אור שעולין מהמזרח קודם עה"ש — ראה רד"ל בב"ר) עד שיאור המזרח (עה"ש) אדם מהלך ארבעת
 מילין משיאור המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מיל ומנין משיאור המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מיל דכתיב וכמו
 השחר עלה וגו' וכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה... ומניין מאיילת השחר עד שיאור המזרח ארבעת מיל,
 כמו, וכמו, מילה מדמיא לחבירתה". ועיי"ש בפירוש בעל ס' חרדים. ומדבריו נראה שהירושלמי קובע כאן שלשה
 זמנים : "ויאצו" — באיילת השחר ; יציאת לוט מסדום — בעלות השחר ; ביאתו לצוער — בהנץ החמה. (אמנם מגי'
 ירושלמי יומא פ"ג ה"ב : "ומנין שמאיילת השחר וכו' שנאמר וכמו השחר עלה ויאצו" — נראה שיציאת לוט מסדום
 היתה באיילת השחר, וכ"ה הגי' בב"ר נ י, אכן, בפני משה שם ובנזר הקדש על הב"ר כתבו שהגירסא הנכונה היא
 כירושלמי ברכות. וראה ח"ג במהד' ת"א ובהערה שם). ומכוונים הדברים עם האמור בב"ר מט יא : "עושר שמור
 לבעליו לרעתו, רבי יהושע בן לוי אמר זה לוט" ופי' במ"כ שם : "ששהה על עשרו, ועיי"ז מתה אשתו, שאילו הלך לו
 מיד לא היה נאסר מהביט אחריו, שלא התחילה פורענותם עדיין". וייתכן שהדגשת הזמן המדויק של עה"ש ברש"י,
 מבוססת על סיום המאמר שבב"ר : "הה"ד השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה", שכוונת חז"ל לומר שטרחה התורה
 לכתוב זמן יציאת לוט מסדום, וזמן ביאתו לצוער — לצייין במדויק את שעת פורענות אנשי סדום — שעה שהלכנה
 והחמה מושלים — שהוא עלות השחר (עי' בגו"א שם), וכמבואר בב"ר נא א : "וה' המטיר על סדום... כאישית זו
 שאינה מספקת לראות שמש... הה"ד השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה" הרי שלא הספיקו הסדומים לראות את
 השמש עד שנפרע מהם הקב"ה. וע"ע בב"ר כז ב (ובמ"כ שם), שמו"ר יח ט, קה"ר ב כג, ותנ"י יז. ושיטה אחרת בנזר
 הקודש — ש"השמש יצא על הארץ" דבק בכתוב "וה' המטיר" (ולא כהרא"ם והגו"א), אמנם יציאת השמש האמורה
 כאן היא עה"ש (שאז נכנסת השמש לעובי הרקיע — עי' פסחים צד א), ומש"כ רש"י "כמו שנאמר וכמו השחר עלה"
 כוונתו שיציאת לוט מסדום היתה בזמן איילת השחר — ומקורו הוא הירושלמי יומא וב"ר הנ"ל. וכעיי"ז כתב בספר
 הזכרון, עיי"ש. אולם, דוחק להוציא דברי רש"י מהמשמעות הפשוטה, של עלות השחר, בפרט לגי'
 "מעלות" — כשעיקר הפירוש חסר מן הספר. ולפי פירושו, היו דברי רש"י צריכים להופיע בפסוק "השמש יצא על

כָּל־הַכֹּפֶר וְאֶת כָּל־יֹשְׁבֵי הָעָרִים וְצִמַּח הָאֲדָמָה:
 וַתִּבֶּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נָצִיב מֶלֶח: וַיִּשָּׁם
 אֲבָרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־

רש"י

קמו עמכם [את] (מ)עבדי אדוניכם (מלכים א' א' לג) ולא אמר מעבדי, וכן אחשורוש צסס המלך
 (אסתר ח' ט) ולא אמר צסמי, אף כאן מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא שאמר הכתוב כי

מקורות

ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טו ד), וז"ה כי
 במ ידן עמים [יתן אוכל למכביר], השמים הללו במ
 הוא דן את אומות העולם, תדע לך, כשחטאו דור
 המבול דגם בהם, שנאמר (תהלים יא ו) ימטר על
 רשעים פחים וגו', הו' כי במ ידן עמים וגו', אנשי
 סדום כשחטאו דגם בשמים, שנאמר וז' המטיר על
 סדום וגו'... יתן אוכל למכביר, מהן נתן מזון
 לישראל, למה הדבר דומה, לנחתום שהיה עומד על
 הכבשן, נכנס שונאו וחתה גחלים ונתן על ראשו,

דרך מקראות לדבר כן — אמר ליה ההוא מינא לר'
 ישמעאל ב"ר יוסי כתיב וז' המטיר על סדום ועל
 עמורה גפרית ואש מאת ה', מאתו מיבעי, א"ל
 ההוא כובס, שבקיה, אנא מהדרנא ליה, דכתיב
 ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך,
 נשיו מיבעי ליה, אלא משתעי קרא הכי, הכא נמי
 משתעי קרא הכי.
 (סנהדרין לח ב)⁴⁶

והוא שאמר הכתוב — ויאמר ה' אל משה הנני

הארץ. (46) הקטע המוסגר יש שאינם גורסים אותו, ואינו בילקו"ש רמו, וכן בתנחומא בשלח טו. אמנם הנצי"ב
 בפ' המכילתא מקיים גירסא זו, ומפרשה: שלא נלמד כי "המטיר" הכתוב כאן בסדום יאמר על הורדת גפרית ואש מן
 הכתוב בתהלים יא ו' ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וגו', שהרי כאן כתוב "מאת ה' מן השמים", ואין דבר רע יורד
 מן השמים. לפי"ז כלול בדברי המכילתא גם הרעיון שבדברי חז"ל המובאים בהערה הבאה, שאין דבר רע יורד מן
 השמים, בנוסף לרעיון שנתן ארכה לעשות תשובה. (אך יתכן לפרש בדרך אחרת שדורש "מאת ה'", שהוא שם מדרת
 הרחמים). ע"ע ההערה הבאה, והערה 49. (47) כע"ז בקצרה בתנחומא בשלח טו. ראה תרגום ירושלמי:
 "ומימריה דה' הוה מחית על עמא דסדום ועמורה מטרין דרעווה דילמא דיעבדון תתובא וכיון דחמיין מטרא דרעווא
 הוו אמרין דילמא דלית עובדינן בישיא גלן קרמי חור למהוי מחית עליהון גופריתא ואישתא". והשוה תרגום יוב"ע.
 והשוה גם רש"י לעיל ז יב, ומקורות שם. יתכן שאין כוונת רש"י שהמטר נהפך באויר לגפרית ואש (כד' המאמרים
 המובאים להלן) אלא שמתחילה היתה ההורדה מטר ובהמשך חזרה להיות גפרית ואש מן השמים (כמשמעות תרגום
 ירושלמי, והמכילתא — אם לא כפירוש הנצי"ב הנ"ל). לעומת האמור ראה תנחומא ישן וירא יח: "וה' המטיר,
 זש"ה (תהלים יא ו) ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם... ד"א ימטר על רשעים פחים, אמר ר'
 חנינא בן פזי אין הקב"ה מוריד מלמעלה דבר רע, אלא מטר ונעשה גפרית". וכ"ה בשינוי לשון ותוספת ענין בב"ר נא ג,
 עיי"ש (ובילקו"ש ח"ב תרנה נוספו בו המלים: "אלא מטר ונעשה גפרית"). ובמשנת רבי אליעזר פט"ו (עמ' 280): "...
 ר' חנינה בן פזי אומר אין דבר רע יורד מלמעלה, שני' (תהלים ה' ה') לא יגורך רע, ומפני מה יש מטר ושורף, באויר הוא
 נהפך". (הדעה הראשונה שם החולקת על רחב"פ מובאת להלן הערה 49). ועיין מדרש תהלים קמט: "... וכה"א לא
 יגורך רע, אין דבר רע אצלו, הכל בארץ. ואם כן למה נאמר וז' המטיר על סדום וגו' מן השמים, אמר הקב"ה גזירה מן
 השמים ולמטה הן נעשין אש". אכן יצוין שדעת ר' חנינא בן פזי במחלוקת היא שנויה שכן מפורש בבראשית רבה שם:
 "מילתא דר"ש בן לקיש פליגא אהא דא"ר חנינא בן פזי [דאמר ר' שמעון בן לקיש] יפתח ה' לך את אוצרו הטוב (דברים
 כח יב), מכאן שיש לו אוצרות אחרים". וכ"מ במשנת ר"א שם. וראה דעת ריש לקיש בהרחבה בתניגה יב ב, תנחומא
 וירא טז, ושמור"ר כה א, גם נקטו כדעתו בב"ר שם ב, ובתנ"י וירא יט, כג. וע"ע ילמדנו המובא בילקו"ש ח"ב תלט,
 ולכאורה המדרש שהביא רש"י להלן ד"ה מן השמים, והוא שאמר הכתוב כי במ ידן עמים וכו' אף הוא בשיטת ריש
 לקיש עומד, וא"כ א"א לפרש דבריו כאן כדעת ר' חנינא בן פזי. יצוין היטב בביאוריו של יפה תואר בב"ר שם. וע"ע
 להלן הערה 49. (48) ובבראשית רבה נא ב: "א"ר יצחק בתורה בנביאים וכתובים מצניו שההדייט מזכיר שמו ב'
 פעמים בפסוק אחד, בתורה, ויאמר למך לנשיו, נשיו אין כתיב כאן אלא נשי למך האזנה וגו'. בנביאים, ויאמר המלך
 להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם והרכבתם את שלמה בני על הפירה אשר לי וגו', את בן המלך אין כתיב כאן אלא את
 שלמה בני. בכתובים, דכתיב כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך, ואח תמיה שהקב"ה מזכיר שמו שני

אונקלוס

כו מִישָׁרָא וַיֵּת כָּל יִתְבִּי קִירוּיָא וַעֲמַחָה דְּאַרְעָא : וְאַסְתְּכִיָּאת אֶתְתִּיה מִבְּתְרָהּ
כו וְהָיָה קָמָא דְּמֶלֶח : וְאַקְדִּים אֲבָרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְּשִׁמְיִשׁ תַּמָּן בְּצִלּוֹ קָדָם

רש"י

כס ידין עמים וגו' (איוב טו לא) כשצא ליסר הנריות מציא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום, וכשצא להוריד המן מן השמים הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טו ד) : (כה) ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר (איוב כח ט) צלמיש שלח ידו וגו' : (כו) ותבט אשתו מאחריה. מאחריה של לוט : ותהי נציב מלח. צלמח טטאה וצמלח לקחה, אמר לה חני מעט מלח לאורחים הללו, אמרה לו אף המנהג הרע הזה אחה צא להנהיג

מקורות

- [כו] נכנס אורחו רדה פת חמה ונתן לו, הגחלים והפת שניהם יצאו מתוך הכבשן, כך הקב"ה הוריד אש על הסדומים ושרפן, ומן השמים הוריד לישראל מן, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם וגו'. (תנחומא ישן בשלח כ)⁴⁹
- [כה] ארבעתם יושבות — רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן, חמשת הכרכים הללו היו יושבות על צור אחד, שלח מלאך את ידו והפכן, הה"ד בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים. (בראשית רבה נא ד)⁵⁰
- [כו] מאחריה של לוט — ותבט אשתו מאחריה, מאחריה מבעי ליה אלא מבתר שכינתא, ר' יוסי אמר מבתריה דלוט, דמחבלא אזיל אבתריה, וכי אבתריה אזיל, והא הוא שדר ליה אלא בכל אתר דהוא אזיל לוט אתעכב מחבלא לחבלא וכל אתר דאזיל כבר ושביק לאחוריה הוה מהפך ליה מחבלא, ובגין כך אמר ליה אל תבט אחריך דהא אנא אחבל בתרך, ועל דא כתיב ותבט אשתו מאחריה וחמת מחבלא כדן ותהי נציב מלח. (זהר ח"א קח:)⁵¹

פעמים בפסוק אחד. וכיפ"ת כתב (על הדוגמא מנביאים) : "טעות סופר והכי גרסינן את עבדי אין כתיב כאן אלא את עבדי אדוניכם". והוא כרש"י לפנינו. וע"ע פירוש המיוחס לרש"י ומת"כ. וראה תנחומא ישן יט : "כיוצא בדבר אתה אומר וה' המטיר, מאת ה', אם בא אדם לשואלך מה כתיב בפסוק הזה, וה' המטיר וגו' מאת ה', אמר לו, יש בפסוקים כיוצא בדבר ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם, לא היה צריך לומר אלא את עבדי...". ועי' רמב"ן כאן. (49) ראה משנת רבי אליעזר פט"ו (עמ' 280) : "השמים נקראו קדשים, שנ' (דברים כו טו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים... למה נקראו קדשים, ששמו של הקב"ה מתקדש בהן, שמדת הטוב מהן ומדת הפורענות מהן, מדת הטוב מהן שנ' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, מדת הפורענות מהן שנ' וה' המטיר על סדום ועל עמורה, וכן הוא אומר כי בס ידין עמים יתן אוכל למכביר, כי בס ידין עמים זו מדת פורענות, יתן אוכל למכביר זו מדת הטוב. ר' חנינא בן פזי אומר...". עיקרו של המאמר המובא מתנ"י, ע"פ המשל לעומד על הכבשן (אבל ללא דרשת הכתוב כי בס ידין עמים וגו') מובא גם בב"ר נא ב, ותנ"י וירא יט. וכן ע"פ משל דומה בדברי ריש לקיש בתנחומא וירא י, ובשמו"ר כה א. עיין לעיל הערה 47. ויצויין הנוסח שברש"י דפוס רומא רל : מביא עליהם דין מן השמים. יתכן לפי"ז שדברי רש"י מכוונים עם הלשון במדרש תהלים המובא בהערה 47 : "גזירה מן השמים ולמטה הן נעשין אש". (50) עי' תנ"י וירא כב. מפרשי רש"י והמדרש כאן נתקשו בלשון המדרש "חמשת הכרכים", שהרי צוער לא נהפכה, כמבואר לעיל פסוק כא (ראה רש"י שם). וכן בקרא דברים כט כב : "כמהפכת סדום ועמורה ארמה וצבירים", ואילו צער לא נזכר. ראה רא"ם ודברי דוד ובמפרשי המדרש. וביפ"ת כאן : "נראה דארבע גרסינן... ומיהו שמא דעת חז"ל שאחר שיצא לוט מצער נהפכת, "והפכן" דקאמר לא בבת אחת [יתכן שזה ע"ד מש"כ בפ"י ב"ר המיוחס לרש"י כאן שכתב : "שהיו יושבות כולן על צור אחד, אלא שהיו חתוכין בצור כל אחד בפני עצמה, הה"ד משרש הרים"]. א"נ, דחמשת דקאמר היינו בישיבת צור אחד, ומה שכתב והפכן לא קאי אלא על ד' מהם". ועיין לעיל רש"י יד-ב ובמש"כ שם המהרי"ק. וכרעה שאף צער נהפכה בזמן מאוחר יותר לאחר שנעתק לוט ממנה, נראה קצת בב"ר מב ה : "רבי יהושע בן קרחה היה דורש שמות... ומלך בלע היא צוער (בראשית יד ח) שנחבלעו דיוריה...". וכ"כ ביפ"ת שם, ועי' שם במג"י. [אמנם מלשון המדרש כאן נראה שנהפכו כולן כאחת]. וכן נקט בשכ"ט להלן פסוק ל : "כי ירא לשבת בצוער, אמר, כיון שנגזרה גזירה אינה ניצולת, וכן היה שנחבלעו דיוריה". ובכמה מקומות במדרש נקטו לענין ההפכה בביטוי "חמשת הערים", בתנ"י וירא ה : "לפיכך כשביקש להחריב חמשת כרכים הללו", ובספרי זוטא נשא ו כו : "וכן אתה מוצא כשפרע מחמש כרכי סדום לא פרע מהן אלא יחידיו", (ועיין רמב"ן לקמן פסוק לו). (51) עיין תיוב"ע ות"י, רמב"ן ורא"ם כאן.

כח פָּנֵי יְהוָה: וַיִּשְׁקָף עַל-פָּנָי סֹדֶם וְעִמְרָה וְעַל כָּל-פָּנֵי
 אֶרֶץ הַכְּכַר וַיֵּרָא וַהֲגִה עָלָהּ קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר
 כט הַכְּבֶשֶׂן: וַיְהִי בִשְׁחַת אֱלֹהִים אֶת-עָרֵי הַכְּכַר וַיִּזְכֹּר
 אֱלֹהִים אֶת-אַבְרָהָם וַיִּשְׁלַח אֶת-לוֹט מֵתוֹךְ הַהֶפְכָּה
 ל בַּהֶפֶךְ אֶת-הָעָרִים אֲשֶׁר-יָשָׁב בָּהֶן לוֹט: וַיַּעַל לוֹט
 מִצֹּעֵר וַיֵּשֶׁב בְּהָר וּשְׁתֵּי בָנָתָיו עִמּוֹ כִּי יָרָא לַשַּׁבָּת
 לא בְּצֹעֵר וַיֵּשֶׁב בַּמַּעֲרָה הוּא וּשְׁתֵּי בָנָתָיו: וַתֹּאמֶר
 הַבְּכִירָה אֶל-הַצְעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ
 לב לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֹרֶךְ כָּל-הָאָרֶץ: לָכֵּה נִשְׁקָה אֶת-
 לג אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וְנַחֲיָה מֵאֲבִינוּ זָרַע: וַתִּשְׁקִין
 אֶת-אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתֵּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב
 לד אֶת-אָבִיהָ וּלְאִידַע בְּשֹׁכְבָהּ וּבִקְוָמָהּ: וַיְהִי מִמַּחֲרָת
 וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל-הַצְעִירָה הֵן-שָׁכַבְתִּי אִמָּשׁ

רש"י

במקום הזה: (כח) קיטור. חימור של עשן טורק"א כלע"ז: כבשן. חפירה ששורפין בה את
 האבנים לסיד וכן כל כבשן שנתורה: (כט) ויזכור אלהים את אברהם. מהו זכירתו של אברהם
 על לוט נזכר שהיה יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם צמנרים על שרה אחותי היא

מקורות

אמר לה — א"ר יצחק מצות גדולה עמדה על (כח)
 המלח, דהוא אמר לה הב לאלין אבסניא קליל מלח,
 חות אמרה ליה אף הדא סוניתא בישא את בעי
 מילפא הכא. (בראשית רבה נ ד)
 חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד —
 (כט) מהו זכירתו של אברהם — ויהי בשחת אלהים את

(52) הלשון במלח חטאה — מב"ר נא ד: "ר' יצחק אמר שחטאה במלח, באותה הלילה שבאו האורחים אל לוט מה
 היא עושה, הולכת אל כל שכינותיה ואומרת להן תנו לי מלח שיש לי אורחים, והיא מכוונת שיכירו בהן אנשי העיר, על
 כן ותהי נציב מלח". ומע"ז בתיוב"ע. (53) בסנהדרין צב ב: "ת"ר ששה נסים נעשו באותו היום ואלו הן, צף

אונקלוס

כח יי: ואסתכי על אפי סדום ועמרה ועל כל אפי ארע מישרא וחזא והא סליק
 כט תננא דארעא בתננא דאתנא: והוה בתבלות יי ית קרוי מישרא ודכיר יי
 ית אברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא פד הפך ית קרוי דהוה יתיב בהין
 ל לוט: וסליק לוט מצוער ויתיב בטורא ותרתין בנתיא עמיה ארי דחיל
 לא למיתב בצוער וייתב במערותא הוא ותרתין בנתיא: ואמרת רבתא לזערותא
 לב אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא באורח כל ארעא: איתא נשקי
 לג ית אבונא חמרא ונשכוב עמיה ונקיים מאבונא בנין: ואשקיאה ית אבניהן
 חמרא בליליא הוא ועלת רבתא ושכיבת עם אביהא ולא יידע במשכבה
 לד ובמקימה: והוה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזערותא הא שכיבת

רש"י

(לעיל יז יט) ולא גלה הדבר, שהיה חס עליו, לפיכך חס הקדוש ברוך הוא עליו: (ל) כי ירא
 לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי, שמה ימות
 או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המצול. נראשית
 רבה: (לג) ותשקין וגו'. יין נזדמן להן במערה להוליד מהן שתי אומות: ותשכב את אביה.
 ונצטירה כתיב ומשכב עמו (פסוק לה), נצטירה לפי שלא פתחה בזנות ואחזקה למדתה חסך עליה
 הכמוח ולא פירש גנותה, אבל נצטירה שפתחה בזנות פרסמה הכמוח כמפורש: ובקומה. של נצטירה

מקורות

[לג] עיר הכבד ויזכור אלהים את אברהם ושלח את לוט, מה זכירה נזכר לו שתיקה ששתק לאברהם בשעה שאמר אברהם על שרה אשתו אחותי היא היה יודע ושותק. (בראשית רבה נא ה)⁵⁴

[ל] לפי שהיתה קרובה לסדום – ויעל לוט מצוער וישב בהר הוא ושתי בנותיו עמו וגו' מאי טעמא בגין דחמא דהוה קריב לסדום ואסתלק מתמן. (זהר ח"א קט.)

[לא] סבורות היו – ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן וגו' שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול. (בראשית רבה נא ח)⁵⁵

הכבשן, ונפרץ הכבשן, והומק סודו". ובפרש"י שם: "צף הכבשן. שהכבשן היה משוקע בארץ כמין כבשן של סיד וצף ועומד על גבי קרקע... הומק סודו... אבל מורי גרס והומק סידו סיד הכבשן נמסה... עיי"ש". וכן כל כבשן שפתורה – ל"אתון נורא" שבדניאל ג', קראו חז"ל בכ"מ "כבשן האש" ובכל מקום שמוזכר כבשן בתורה תרגמו: "אתונא". (ואילו תנוד פתורגם בכל מקום "תנורא"). (54) ראה תנחומא ט. (55) בפס"ר מב (קעו): "... היו בנות לוט סבורות שמה (ש)חרב את העולם כדור (סדום) המבול". וראה אג"כ פכ"ה. (56) ראה בראשית רבה נא ח, מכילתא בשלח מסכתא דשירה ב', תנחומא בשלח יב. ועל דברי רש"י להוציא מהן שתי אומות עיין זהר ח"א קי: "ית"ח יאות הרה ליה ללוט דקב"ה יפיק מניה ומאתתיה תריץ אומין אלין, אלא בגין לאתקשרא באתרייהו דאתחזי להו

אֶת־אֲבִי נִשְׁקְנוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבָאִי שָׁכְבִי עִמּוֹ וְנָחִיָּה
 לֵה מֵאֲבִינוּ זָרַע: וְתִשְׁקִין גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן
 יַיִן וְתִקֶּם הַצְעִירָה וְתִשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשֹׁכְבָהּ
 לוּ וּבִקְמָהּ: וְתַהֲרִין שְׁתֵּי בָנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן: וְתֵלֵד
 לוּ הַבְּכִירָה בֵּן וְתִקְרָא שְׁמוֹ מוֹאֵב הוּא אֲבִי־מוֹאֵב
 לֵח עַד־הַיּוֹם: וְהַצְעִירָה גַּם־הוּא יֵלְדָה בֵּן וְתִקְרָא שְׁמוֹ
 כ א בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם: וַיִּסַּע
 מֹשֶׁם אֲבֵרָהָם אֶרֶץ הַנָּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין
 ב שׁוּר וַיֵּגֶר בְּגֶרֶר: וַיֹּאמֶר אֲבֵרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ
 אַחֲתִי הוּא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גֶּזֶר וַיִּקַּח אֶת־
 ג שָׂרָה: וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה

רש"י

נקוד, לומר שנקומה ידע ואע"פ כן לא נשמר ליל שני מלשמות: (לו) ותהרין. אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה, אלו שלטו בעצמן והוציאו ערוותן לחוץ ועצרו מביאה ראשונה: (לז) מואב. שלא הייתה לנועה פירשה שמאניה הוא, אבל צעירה קראתו כלשון נקיה, וקצלו שכן צימי משה שנאמר צני עמון אל חתגר צם (דברים צ יט) כלל, וצמואכ לא הזהיר (שם ט) אלא שלא

מקורות

הצעירה ולא פרסמה, אלא ותשכב עמו, ובגדולה כתיב ותשכב את אביה. (תנחומא ישן בלק כו)⁵⁷ למעבד, מאי דהוה הוה, נפקא מיניה דלפניא אחרינא לא איבעי למישתי חמרא. (גזיר בג א)⁵⁸

ובקומה של בכירה — תנא משום רבי יוסף בר רב חוני, למה נקוד על ויין ובקומה של בכירה, לומר שבשכבה לא ידע אבל בקומה ידע, ומאי הוה ליה

ואתעבידו מגו יינא, וההוא יינא אודמן להון במערתא ההיא ליליא...". (57) ראה תנחומא בלק יז, במ"ד כ כג. דברי רש"י כאן שפתחה בזנות הם כשיטת רבי סימון בב"ר נא י: "רבי הונא אמר מתחלת עיבורו של מואב לא הי' לשם זנות אלא לשם שמים... ר' סימון אמר, מתחלת עיבורו של מואב לא היה לשם שמים אלא לשם זנות". וראה רא"ם וח"א למהרש"א ב"ק לח ב. (58) הוריות י א. וראה ספרי בהעלותך פי' סט, מסכת סופרים פ"ו, בראשית רבה נא ח, במ"ד ג יז, פרקי רבנו הקדוש, פרק העשרות. ועי' אדר"ג נו"א פל"ד, נו"ב פל"ז, מדרש משלי פכ"ו. בדפוס רומא רל ואלקבץ

אונקלוס

רמִשָּׁא עִם אָבָא נְשִׁקִינִיָּה חֲמָרָא אָף בְּלִילִיָּא וְעוּלִי שְׁכֻבִי עִימִיה וְנִקְיִים
 לֵה מֵאֲבוּנָא בְּנִין: וְאִשְׁקִיָּאָה אָף בְּלִילִיָּא הֵהוּא יֵת אָבוּהִין חֲמָרָא וְקִמַּת זְעִירָתָא
 לו וְשְׁכִיבַת עִמֶּיהָ וְלֹא יָדַע בְּמִשְׁכָּבָהּ וּבְמִקְיָמָהּ: וְעִדִּיאָה תַרְתִּין בְּנֵת לוֹט
 לו מֵאֲבוּהִין: וְיִלִּידַת רַבָּתָא פֶּר וְקִרַת שְׁמִיה מוֹאֵב הוּא אָבוּהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי עַד
 לֵה יוֹמָא דִּין: וְזְעִירָתָא אָף הִיא יִלִּידַת פֶּר וְקִרַת שְׁמִיה פֶּר עִמִּי הוּא אָבוּהוֹן דְּבְנֵי
 כ א עֲמוֹן עַד יוֹמָא דִּין: וְנָטַל מִתַּמָּן אֲבָרָהֶם לְאָרֶע דְּרוֹמָא וַיְתִיב בֵּין רָקֶם וּבֵין
 ב חֲגָרָא וְאֶתוֹתָב בְּגָדָר: וְאָמַר אֲבָרָהֶם עַל שָׂרָה אֶתְתִּיהָ אַחַת הִיא וְשָׁלַח
 ג אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶכָּא דְּגָרָר וּדְבַר יֵת שָׂרָה: וְאַתָּא מִימַר מִן קָדָם יי לֹות אֲבִימֶלֶךְ

רש"י

ילחם נס אצל לערן המיר לו: (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו
 העוננים והשנים נסע לו משם, דבר אחר להתרחק מלוט, שאל עליו שם רע שנא על נותיו:
 (ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחם שלא נטונתה, לפי שכבר לוקחה לציית פרעה

מקורות

[א] מתעברת מביאה ראשונה, אתיבין והא כתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן, אמר ר' תנחומא שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שניה. (בראשית רבה נא ט)⁵⁹

[לז] וקבלו שכר בימי משה — א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מנין שאין הקב"ה מקפח אפי' שכר שיחה נאה, דאילו בכירה דקרייתיה מואב א"ל רחמנא (דברים ב ט) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה, מלחמה הוא ולא, אבל צעורי צעירין, ואילו צעירה דקרייתיה בן עמי, אמר ליה אל תצורם ואל תתגר בם, אפילו צעורי לא תצעירין כלל. (נזיר כג ב)⁶⁰

[ב] כאן לא נטל רשות — ויאמר אברהם אל שרה

ודפוסים שלפנינו נוסף: "כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף מאכילין אותו מבשרו, כ"ר. והוא מבראשית רבה נא ט. (59) ראה בראשית רבה מה ד, פס"ר מב (קעו.), יבמות לד א. הוציאו ערותן — כן הוא ברש"י לפנינו ובדפוס ראשון ואלקבץ. ובכל נוסחאות ב"ר וכי"ו 60 ראה ח"נ בהוצ' ת"א; אך בערוך (ערך עד ג) ובכ"ד שבכ"י מדרש חכמים (בח"נ שם) הגירסא: עדותן, וכן יש מבעלי החסו' (חוס' השלם כאן) שכתבו כי כן יש לגרס ברש"י. ופירושו לפי"ז הוא שהוציאו בתוליהן, ע"פ הכתוב ואלה בתולי בתי (דברים כב יז): עדות בתי. (בכעה"ת שם צוין לב"ר ואינו לפנינו אך כן תרגם יונתן שם). ויצוין שבדפוס רומא אין הכרע בדבר ויתכן שגירסתו עדותן. (60) ראה כ"ק לח ב, הוריות י ב, וב"ד נא יא.

(1) ראה כ"ר נד ב, ופס"ר מב (קעו.). ובבראשית רבה נב א: "ויסע משם אברהם ארצה הנגב, רבי אבון פתח, ואולם הר נופל יכול וצור יעתק ממקומו (איוב יד יח), ואולם הר נופל — זה לוט שנפל מהר, וצור — זה אברהם, יעתק ממקומו — פנה ממקומו, לפי שחרב מקומה של סדום פסקו העוברים והשבים, ואמר מה אני מפסיק צדקה מביתי, הלך ונטה לו אהל בגרר, הדא הוא דכתיב ויסע משם אברהם". ראה מדרש זה בארוכה באגדת בראשית כה, ושם אין נזכר בו לוט, אלא: "... ואולם הר נופל יכול, ואין הר אלא סדום, שנאמר (שם ט ה) המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפן...". ובילקו"ש פז העתיק מב"ר גירסא אחרת: "ואולם הר נופל יכול — זה לוט שנפל מהר, וצור יעתק